

هنر، میراث جاودانه‌ی ما برای آیندگان

مهدیه سالاریا

اشاره

تصور کنید در حال بازدید از یک نمایشگاه صنایع دستی کشور هستید که در آن انواع بافت (شامل ورنی بافی، گلیم، حاجیم، نمد و قالی ...)، منبت کاری، معرق کاری، قلم زنی، سوزن دوزی، سفالگری، طراحی، نقاشی و ... را به نمایش گذاشته‌اند. آنچه از مشاهده این خانواده رنگارنگ - که اعضای آن، هر یک نماینده یکی از اقوام ساکن در ایران زمین‌اند - از ذهنتان می‌گذرد چیست؟ شاید این باشد که: «هنر نزد ایرانیان است و بس!» اما این در دسترس‌ترین اندیشه و ساده‌ترین آن است. به نظر انیشتین توجه کنید که می‌گوید: «ذهن انسان سریع‌ترین متحرک در دنیای مادی است که در یک لحظه توانایی سفر کردن به دور دست‌ها را دارد.» اندیشه شما در دور دست‌ترین نقطه به کجا می‌رسد؟ یکی از دور دست‌ترین جایگاه‌ها، البته در ذهن، نخستین روزهای حیات بشر است؛ یعنی نقطه‌ای که همه هنرها از آن منشأ گرفت.

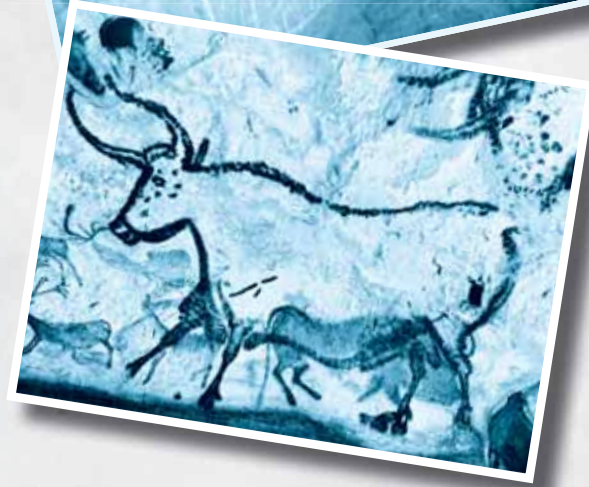
کلیدواژه‌ها: رنگ‌دانه، هنر، نقاشی، رنگ آمیزی

مقدمه

همه پیشروی‌ها در عالم هنر، تنها به یک نقطه اشاره دارند و آن دیوارهای غارهاست؛ جایی که هنر اول یعنی طراحی تولد یافت. بشر در همه دوران‌های زندگی خود، علاقه‌مند به توصیف پیرامون خود بوده و به این شکل از خواسته‌های مادی و نیازهای روحی‌اش پرده برداشته است. اقدام به طراحی، گامی برای برآورده کردن یکی از بنیادی‌ترین نیازهای بشر، یعنی ارتباط برقرار کردن با هم‌نوعانش بوده که سرانجام به اختراع زبان انجامیده است. بشر به اثر رنگ در طرح تصویرهای زیباتر پی برده، رنگ‌دانه‌های گوناگون را برای خلق اثرهای زیبا و گویاتر جست‌وجو کرده و از آن برای تزئین محیط زندگی بهره گرفته است و سرانجام در ابراز ارادت خود به خالق، دستاوردهای هنری‌اش را برای زینت بخشیدن به معبد‌ها و پرستش‌گاه‌ها به کار گرفته است.

غارنگاره‌ها با ما سخن می‌گویند

قدیمی‌ترین اقامتگاه‌های انسان نخستین، غارهایی در اروپا، آفریقا و استرالیا بوده‌اند. در ناحیه لاسکاس^۱ در شمال فرانسه، آلتامیرا^۲ واقع در جنوب اسپانیا و ناحیه نامیبیا در آفریقا غارهایی وجود دارند که قدمت نقاشی روی دیوارهای آن‌ها به حدود

دیوارها و سقف‌های این غارها نمایشگاهی از طرح‌های اولیه نقاشی است که در تزئین و سایه زدن آن‌ها رنگ‌های سرخ، قهوه‌ای، زرد و سیاه خودنمایی می‌کند

برخلاف رنگ‌هایی که از منابع گیاهی و جانوری به‌دست می‌آیند، اثری که از آهن اکسید به جا می‌ماند در برابر عوامل طبیعی پایدارتر است

بیشتر استفاده می‌شود و پوشش دادن به بدنه کشتی و پل‌ها از جمله کاربردهای ویژه آن به‌شمار می‌رود.

رنگ‌های آکریلی، انقلابی در رنگ‌آمیزی

شناخت ابتدایی مواد آکریلی به میانه قرن نوزدهم بازمی‌گردد ولی این اوتو روم، شیمی‌دان آلمانی بود که در سال ۱۹۰۱ درباره پلیمر شدن فرآورده‌های مشتق از آکریلیک‌اسید در پایان‌نامه‌اش سخن گفت و در سال ۱۹۱۵ تهیه پلی‌آکریلیک استرها را به ثبت رساند، تا اینکه در دهه ۱۹۲۰ نقاشان در رنگ کردن دیوار از این رنگ‌ها استفاده کردند. در واقع، این نخستین تجربه در به‌کارگیری رنگ‌های آکریلی در حوزه هنر بود. در دهه ۱۹۴۰ نوعی رنگ آکریلی معرفی شد که در آن به جای آب، از مواد معدنی استفاده شده بود. سرانجام در دهه ۱۹۵۰ روم و همکارش اوتوهاس، نخستین امولسیون آکریلی را که برای نقاشی، طراحی شده بود معرفی کردند که اساس همه رنگ‌های آکریلی معاصر به‌شمار می‌رود.

گذری بر سرگذشت چند رنگ‌دانه

در همه اثرهای هنری، حضور رنگ جلوه و فریبندگی ویژه‌ای به آن اثر می‌بخشد. رنگ‌های بی‌شماری با منشأ طبیعی یا مصنوعی در دسترس قرار دارند اما شاید هزاران سال در شناسایی و استخراج یا تهیه آن‌ها از تلاش‌های انسانی و زمان برای دستیابی به آن هزینه شده است. در ادامه، به ویژگی و سابقه چند نمونه رنگ‌دانه اشاره می‌شود.

اورپیمنت^۵ معروف به فرمانروای زرد، ریشه در واژه‌های لاتین به معنی «طلا مانند» دارد. اورپیمنت رنگ‌دانه‌ای است به رنگ لیمویی تند یا زرد فناری با قدرت پوشانندگی خوب و پایداری شیمیایی مناسب؛ از نظر شیمیایی نوعی آرسنیک سولفید با پراکندگی گسترده است. نسخه مصنوعی آن از فرایند تصعید و رسوب‌گذاری تهیه می‌شود. در یونان به آرسنیکون معروف بوده که هم‌معنی با واژه فارسی زر یا زرنیخ است که خود اشاره به رنگی طلایی دارد. در کارهای هنری مصر، ایران و سراسر آسیا یافت شده است و به‌نظر می‌رسد در شمال اروپا هم کاربردهای محدودی داشته است. این رنگ توسط پلینی و ویتروویس^۶ شناخته و معرفی شد.

ورمیلیون^۸ منبع اولیه این رنگ‌دانه، با رنگ نارنجی مایل به سرخ، سنگ معدن جیوه سولفید بود و تا قرن هشتم میلادی که رنگ سرخ مصنوعی تهیه شد در نقاشی‌ها نقش اساسی را، برای تأمین رنگ سرخ به‌عهده داشت تا اینکه رنگ‌های مصنوعی از کادمیم تهیه شدند و استفاده از ورمیلیون - به دلیل سمی بودن

۳۰ هزار سال پیش می‌رسد. دیوارها و سقف‌های این غارها نمایشگاهی از طرح‌های اولیه نقاشی است که در تزئین و سایه زدن آن‌ها رنگ‌های سرخ، قهوه‌ای، زرد و سیاه خودنمایی می‌کند. این تصویرها نشان می‌دهند که بشر اولیه نیز هرگز خود را به امکانات ابتدایی محدود نمی‌کرده و به یاری روحیه نوآوری و ذهن کاوشگر خود به‌سوی تکامل و معرفی هنرهای متنوع گام برمی‌داشته است. می‌بینیم که در این راه، رنگ‌دانه‌ها را از سنگ و خاک تهیه می‌کرده و پس از آمیختن آن با موادی که در اختیار داشته، در نقاشی از آن بهره می‌گرفته است. سنگ معدن هماتیت یا لیمونیت، خاک سرخ، ذغال، استخوان سوخته جانوران شکار شده و آهک از جمله رنگ‌دانه‌هایی بوده‌اند که نقاشان ماقبل تاریخ از آن استفاده می‌کرده‌اند. آن‌ها دریافته بودند که برخلاف رنگ‌هایی که از منابع گیاهی و جانوری به‌دست می‌آیند، اثری که از آهن اکسید به جا می‌ماند در برابر عوامل طبیعی پایدارتر است. باستان‌شناسان ثابت کرده‌اند که غارنشینان برای دستیابی به این ترکیب دست به حفاری می‌زدند و برای یافتن منابع آن به دور دست‌ها سفر می‌کرده‌اند.

مداد رنگی و آبرنگ؛ قدیمی‌ترین ابزار رنگ‌آمیزی

انسان اولیه، رنگ‌دانه‌ها را با آب، شیره سبزیجات، آب دهان، خون، چربی و مغز استخوان می‌آمیخت و از خمیر به‌دست آمده در نقاشی استفاده می‌کرد. روش تهیه مداد رنگی در طول تاریخ تغییر چندانی نیافته است. هنوز هم از مواد رنگی آسیاب‌شده همراه با ماده‌ای که نقش زمینه را دارد، مدادرنگی تهیه می‌شود. مقدار ماده زمینه‌ای بر سخت یا نرم بودن مداد اثر می‌گذارد. آبرنگ نیز از حل کردن رنگ‌دانه‌ها در روغن به‌دست می‌آید و چنان‌که اشاره شد نقاشان غارنشین از کارایی چربی جانوران برای حل کردن رنگ‌دانه‌ها و تهیه ابزار رنگ‌آمیزی آگاه بودند. پس نخستین مدادرنگی‌ها و آبرنگ‌ها در اختیار بشر بوده است. نقاشان غربی در آغاز قرن چهاردهم میلادی، دستوری برای تهیه آبرنگ داشتند که آن را از دیگران مخفی می‌کردند. با گذشت زمان، آن‌ها دریافتند که موادی اختلاط‌پذیر با آب مانند صمغ، موم، روغن بزرک و زرده تخم‌مرغ نیز، به‌عنوان مواد زمینه‌ای مناسبی در آمیزش با رنگ‌دانه‌ها عمل می‌کنند. به این ترتیب بود که مواد رنگ‌آمیزی تازه‌ای با نام «رنگ روغن» به دنیای نقاشی وارد شد که گرانروی آن با افزایش حلال‌هایی همچون ترپانتین بهبود می‌یافت. البته از رنگ روغن بیشتر در تزئین استفاده می‌شد و تا قرن پانزدهم در حوزه نقاشی چندان مورد توجه قرار نگرفت. هم‌اکنون نیز به‌دلیل قدرت پوشش‌دهی زیاد و ظاهر درخشان از آن در رنگ‌آمیزی وسایل چوبی و فلزی

غار روکادور ۱۳ در فرانسه، منبعی غنی از نقش‌های حکاکی شده است. به تفاوت رنگ دو اثر از دست انسان در این نمونه توجه کنید: سمت راست با ذغال کشیده شده است در حالی که سمت چپ، رنگ سرخ دارد.

نقاشی‌ها و توجه به نکته یاد شده می‌تواند در پیش‌بینی و تعیین سن نقاشی‌ها سودمند باشد.

آبی مصری رنگ‌دانه مصنوعی بسیار پایداری است که رنگ‌های آبی متنوعی تولید می‌کند. ترکیب شیمیایی آن سیلیکات مس و کلسیم است. این رنگ‌دانه هم در دوران سلسله‌های قدیمی مصر و هم دوره حکمرانی رومیان در اروپا کاربرد گسترده‌ای داشته است. نمونه اثرهایی با قدمت بیش از سه هزار سال، از رنگ آبی مصری به جا مانده است که با گذشت زمان، تغییراتی جزئی در آن‌ها دیده می‌شود.

امروزه آبی مصری، برای بررسی‌های زیست‌پزشکی، تهیه لیزرها و وسایل ارتباط از راه دور سودمند شناخته شده است. طول عمر نورتابی و شدت نشر این رنگ‌دانه آن را برای کاربرد در عرصه زیست‌پزشکی مناسب کرده است. هنگامی که فوتون‌ها در محدوده IR در بافت انسانی نفوذ می‌کنند رنگ‌دانه یاد شده در طول موج ۹۱۰ nm، جذب نور توسط بافت را به کمترین مقدار می‌رساند. از این‌رو، این رنگ‌دانه می‌تواند کاربردهایی متنوع با فناوری‌های بالا در آینده داشته باشد.

کلام پایانی

رمزگشایی از رازهای نهفته در هر اثر هنری تنها زمانی میسر است که با نگاهی عمیق از سر احساس به آن بنگریم. چنانچه با چنین توشه‌ای عزم سفر به گذشته را داشته باشیم به نقطه‌ای واحد هدایت خواهیم شد. به گواهی تاریخ، همه شاخه‌های عالم پهناور هنر ریشه‌ای یگانه دارند و از نقاشی‌های اولیه به‌دست پدران ما زاده شده‌اند

* پی‌نوشت‌ها

1. Lascaux
2. Altamira
3. Rohm, O
4. Hass, O.
5. orpiment
6. auripigmentum
7. Pliny & Vitruvius
8. vermilion
9. Rinmann, S.
10. Spintronic
11. viridin
12. Guignet
13. Roucadour

* منابع

1. www.dibujosparapintar.com/english/drawing course - history. html.
2. www.webexhibit.org/pigments/intro/early.html.
3. www.artshow.com/apow/history/html.
4. Pastel artists.ca/ contents/history of pastel.
5. www.watercolorpainting.com/history.html.

آن - محدودیت یافت. نام این رنگ از واژه‌های گرفته شده است که در لاتین به معنای «کرم کوچک» است و به امکان تهیه رنگ سرخ از نوعی کرم اشاره می‌کند.

سبز زمرودی رنگ‌دانه‌ای است با ترکیب مس آستو آرسنات. این رنگ‌دانه چنان رنگ فریبنده‌ای در گستره آبی - سبز داشت که در قرن نوزدهم جانشین رنگ‌های سبز رایج - از جمله سبز شیل - شد و در سال ۱۸۱۴ در دسترس نقاشان قرار گرفت. استقبال از این رنگ تا دهه ۱۹۰۰ ادامه داشت و حتی در رنگ‌آمیزی دیوار خانه‌ها کاربرد گسترده پیدا کرد تا اینکه گزارش‌هایی درباره سمیت شدید آن، حتی سمیت منجر به مرگ، به‌ویژه در کودکانی که در اتاق خواب آن‌ها از این رنگ استفاده شده بود انتشار یافت. در همان زمان بود که مطرح شد مرگ ناپلئون در جزیره سنت هلن ناشی از همین رنگ بوده است. از آن پس کاربرد این رنگ در همه زمینه‌ها محدودیت چشمگیر پیدا کرد در حالی که مقدار زیادی آرسنیک در ترکیب لباس‌های آن زمان مورد استفاده قرار می‌گرفت. بیشترین کاربرد این رنگ در نقاشی‌ها برای تأمین رنگ آبی در چشم‌اندازهای طبیعی بوده است.

سبز کبالت رنگ‌دانه‌ای با ترکیب شیمیایی کبالت (II) اکسید و روی اکسید و از رنگ‌دانه‌هایی است که امروزه کارایی هنری خود را از دست داده اما از دیدگاه شیمیایی سودمند شناخته می‌شود. رنگ **سبز کبالت** در سال ۱۷۸۰، توسط یک دانشمند سوئدی، سون رینمان^۹ تهیه شد. این رنگ‌دانه به‌دلیل دوام زیاد، در همه سبک‌های نقاشی مورد استفاده قرار گرفت اما به‌دلیل گرانی، هم‌اکنون کاربرد آن محدود شده است ضمن اینکه، رنگ سبز ضعیفی تولید می‌کند. هم‌اکنون دانشمندان در دانشگاه واشنگتن متوجه کارایی آن برای ذخیره انرژی شده‌اند. این رنگ‌دانه دارای خواص ویژه مغناطیسی است و می‌توان در ساخت دستگاه‌هایی در حوزه حافظه و ذخیره رایانه‌ها^{۱۰} از آن بهره برد. تا پیش از به‌کارگیری کبالت سبز و برای این منظور این نوع ابزارها تنها می‌توانستند در دمای ۲۰۰°C- کار کنند اما اکنون پیش‌بینی می‌شود که در آینده، حتی در دمای اتاق با سرعت زیاد به‌کار خود ادامه دهند. دانشمندان ادعا می‌کنند که شما می‌توانید بی‌درنگ پس از روشن کردن رایانه، کار با آن را آغاز کنید زیرا بارگیری سیستم نرم‌افزاری آن به سرعت انجام می‌گیرد. به‌نظر می‌رسد استفاده از این فناوری با صرف انرژی کم همراه است.

ویریدین^{۱۱} رنگ سبز با پایداری است با ترکیب شیمیایی کروم (III) اکسید بدون آب. گاکنت^{۱۲}، دانشمند فرانسوی، فرایند تهیه آن را در سال ۱۸۵۹ به ثبت رساند. قدرت نفوذ عالی و سمی نبودن، از ویژگی‌های مناسب این رنگ‌دانه است که آن را به جایگزین خوبی برای همه رنگ‌های سبز - چه قدیمی و چه انواع جدید آن - تبدیل کرده است.

در بیش از ۹۰ نقاشی مربوط به اواخر قرن نوزدهم، فرآورده‌ای جانبی با ترکیب کروم اکسید بورات بی‌شکل که از مقدار اندکی آب برخوردار است، رنگ‌دانه ویریدین را همراهی می‌کند درحالی‌که در اثرهای معاصر دیده نمی‌شود. بنابراین بررسی